# QUVONCH VA QAYG‘U KATEGORIYALARINING PSIXOLINGVISTIK MOHIYATI

**Hamidov Doniyor Sadikovich**
Farg‘ona davlat universiteti tadqiqodchisi

***Annotatsiya***

*Mazkur tezisda quvonch va qayg‘u hissiy kategoriyalarining psixolingvistik mohiyati, ularning inson tafakkuri, ong jarayonlari hamda til orqali ifodalanish xususiyatlari tadqiq etiladi. Hissiyotlar inson ruhiy faoliyatining murakkab shakli bo‘lib, ular tilda turli leksik, grammatik va stilistik vositalar yordamida namoyon bo‘ladi. Quvonch va qayg‘u insoniyatga xos universal hissiy holatlar hisoblanishiga qaramay, ularning tildagi ifodasi har bir xalqning dunyoqarashi, madaniy qadriyatlari va kognitiv tajribasi bilan bog‘liq holda farqlanadi.*

*Tadqiqotda mazkur hissiy kategoriyalarning inson ongida shakllanishi, ularning til birliklari orqali ifodalanishi hamda hissiy mazmunning qanday kognitiv jarayonlar asosida yuzaga kelishi tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, quvonch va qayg‘u ifodasi insonning idroki, xotirasi, baholash faoliyati va madaniy tajribasi bilan chambarchas bog‘liqdir.*

***Kalit so‘zlar:*** *psixolingvistika, hissiyot, quvonch, qayg‘u, hissiy kategoriya, kognitiv jarayon, konseptualizatsiya, lingvistik ifoda.*

## KIRISH

Inson hissiyotlari psixologiya, tilshunoslik, falsafa va kognitiv fanlarning muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Inson hayotida muhim o‘rin tutuvchi hissiy holatlar orasida quvonch va qayg‘u alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu hissiyotlar insonning atrof-muhitni idrok etishi, voqelikka munosabati, xulq-atvori va boshqa insonlar bilan muloqotiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Psixolingvistik nuqtayi nazardan qaraganda, hissiyotlar faqatgina insonning ichki ruhiy kechinmalari emas, balki til orqali namoyon bo‘ladigan murakkab kognitiv tuzilmalardir. Inson o‘z hissiy holatini so‘zlar, iboralar, metaforalar va turli grammatik vositalar orqali ifodalaydi. Shu sababli quvonch va qayg‘u kategoriyalarini o‘rganish til hamda inson ruhiy faoliyati o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash imkonini beradi.

Quvonch va qayg‘u kategoriyalari inson ongida shakllangan hissiy tushunchalar sifatida namoyon bo‘ladi. Ularning tildagi ifodasi insonning dunyoni qanday qabul qilishi va baholashini aks ettiradi.

Psixolingvistika til va inson tafakkuri, xotirasi, idroki hamda hissiy jarayonlari o‘rtasidagi munosabatni o‘rganadigan fan sohasidir. Kognitiv yondashuvlarga ko‘ra, hissiyotlar inson ongida muayyan konseptual tuzilmalar sifatida shakllanadi va shaxs tajribasi asosida mazmun kasb etadi.

Hissiy holatlarning yuzaga kelishi odatda bir necha bosqichda amalga oshadi:

1. **Hissiy vaziyatni anglash** – inson muayyan voqea yoki hodisani qabul qiladi.
2. **Kognitiv baholash** – ushbu vaziyat shaxsiy tajriba va madaniy qarashlar asosida baholanadi.
3. **Hissiy munosabatning yuzaga kelishi** – quvonch yoki qayg‘u kabi ruhiy holat paydo bo‘ladi.

4. **Til orqali ifodalanish** – inson o‘z hissiyotini turli til birliklari yordamida ifodalaydi.

Demak, hissiyotning til orqali ifodalanishi oddiy aks ettirish jarayoni emas, balki murakkab kognitiv qayta ishlash natijasidir.

Quvonch kategoriyasi insonning ijobiy ruhiy holatlari – baxt, mamnuniyat, zavq, qoniqish va xursandchilik bilan bog‘liq bo‘lsa, qayg‘u kategoriyasi yo‘qotish, iztirob, afsus, umidsizlik kabi salbiy kechinmalarni ifodalaydi.

Quvonch insoniyatga xos eng asosiy ijobiy hissiyotlardan biri hisoblanadi. Psixologik jihatdan u inson ehtiyojlarining qondirilishi, maqsadlarning amalga oshishi va voqelikning ijobiy baholanishi bilan bog‘liq.

Til tizimida quvonch turli vositalar orqali ifodalanadi:

- **Leksik birliklar:** quvonch, baxt, zavq, mamnuniyat, xursandchilik;
- **Frazeologik birliklar:** quvonchdan boshi osmonga yetmoq, sevinchdan qalbi to‘lmoq;
- **Metaforik ifodalar:** quvonch – yorug‘lik, quvonch – kuch manbai, baxt – yo‘l.

Quvonchni ifodalovchi metaforalar ko‘pincha yorug‘lik, harakat va yuqoriga ko‘tarilish obrazlari orqali ifodalanadi. Masalan, **“qalbi quvonchga to‘ldi”** ifodasida quvonch inson ichki olamini egallovchi bir holat sifatida tasvirlanadi.

Psixolingvistik jihatdan bunday birliklar inson ongida ijobiy assotsiatsiyalarni yuzaga keltiradi va shaxsning voqelikka bo‘lgan ijobiy munosabatini aks ettiradi.

Qayg‘u insonning murakkab ruhiy holatlaridan biri bo‘lib, odatda yo‘qotish, muvaffaqiyatsizlik, ayriliq yoki kutilmagan salbiy vaziyatlar natijasida yuzaga keladi.

Qayg‘u til birliklari orqali quyidagi vositalar yordamida ifodalanadi:

- **Leksik birliklar:** qayg‘u, g‘am, iztirob, alam, umidsizlik;
- **Hissiy iboralar:** yuragi ezilmoq, ko‘ngli og‘rimoq, chuqur qayg‘uga botmoq;
- **Metaforik modellar:** qayg‘u – zulmat, qayg‘u – og‘ir yuk, qayg‘u – yara.

Qayg‘uni ifodalovchi metaforalar insonning ichki kechinmalarini jismoniy tajriba orqali tushuntirishga xizmat qiladi. Masalan, **“yuragi og‘ridi”**, **“og‘ir qayg‘u”** kabi ifodalar ruhiy holatning tana sezgilari bilan bog‘lanishini ko‘rsatadi.

Psixolingvistik nuqtayi nazardan qayg‘u bilan bog‘liq birliklar insonning hissiy xotirasi, shaxsiy tajribasi va madaniy qarashlari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Quvonch va qayg‘u barcha insonlarga xos umumiy hissiyotlar bo‘lsa-da, ularning til orqali ifodalanish shakllari turli xalqlarda farq qiladi. Har bir til o‘z egalarining tarixiy tajribasi, qadriyatlari va milliy dunyoqarashi asosida hissiy tushunchalarni shakllantiradi.

Masalan, ayrim madaniyatlarda quvonch ko‘proq oila, jamiyat va insonlararo munosabatlar bilan bog‘lansa, boshqa madaniyatlarda u shaxsiy yutuq va muvaffaqiyat bilan izohlanishi mumkin.

Xuddi shuningdek, qayg‘uning ifodalanishida ham madaniy farqlar mavjud. Ayrim jamiyatlarda inson o‘z qayg‘usini ochiq ifodalasa, boshqalarida u ko‘proq bilvosita yoki metaforik vositalar orqali namoyon bo‘ladi.

Shuning uchun hissiy kategoriyalarni faqat psixologik hodisa sifatida emas, balki lingvomadaniy va kognitiv hodisa sifatida ham o‘rganish zarur.

## XULOSA

Quvonch va qayg‘u kategoriyalari inson hissiyoti, tafakkuri va tili o‘rtasidagi murakkab munosabatni aks ettiruvchi psixolingvistik hodisalardir. Insonning hissiy tajribasi idrok, baholash va konseptualizatsiya jarayonlari orqali til birliklariga aylanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, quvonch va qayg‘u turli leksik, grammatik va stilistik vositalar, ayniqsa metaforalar hamda frazeologik birliklar yordamida ifodalanadi. Ushbu ifodalar nafaqat umumiy insoniy hissiyotlarni, balki har bir xalqning o‘ziga xos madaniy tafakkurini ham namoyon etadi.

Quvonch va qayg‘u kategoriyalarining psixolingvistik tadqiqi insonning ichki dunyosini qanday anglash va uni til vositasida qanday ifodalash jarayonlarini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
2. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Fillmore, C. J. (1982). Frame Semantics. In *Linguistic Society of Korea*.
4. Ekman, P. (1992). An Argument for Basic Emotions. *Cognition and Emotion*, 6(3–4), 169–200.
5. Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Evans, V. (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.